

Hodnocení: 35 bodů – mám některé drobnější i vážnější výhrady (zejména tam, kde píšete o tom eseji o ne-modernosti); ale vynahrazujete to snahou hledat ta propojení mezi probíranými texty, prací s další literaturou; a není to špatně napsané

SOC400 Věda, technologie a politika

Závěrečná seminární práce

(Petr Kubala 333132)

Bruno Latour a STS jako protějšek sociologie

I.

Stiskněte obyčejný sprej a zavede vás to do Antarktidy, odtud na Kalifornskou univerzitu, odtud k pásové výrobě v Lyonu, k chemii inertních plynů a odtud i do OSN... nemíchejme však tyto věci dohromady, stejně jako nemícháme nebe se zemí, globální s lokálním a lidské s mimolidským... rozdvojme směrovku – vlevo poznávání věcí a vpravo zisk, moc a politika (Latour, 1993: 13). Kdo z nás je dnes schopen říci, která z těchto věcí ovlivňuje naše životy více? Je možné vnímat tyto fenomény odděleně a nezkoumat je v celé komplexnosti jak nám radí někteří z analytiků? Odpovědi francouzského sociologa vědy, jednoho ze zakladatelů současných vědních studií (STS – Science and Technology Studies) a přístupu actor-network theory (ANT) by bylo zřejmě jednoznačné – Ne. Ano, myšlenková větev sociologie vědy Bruno Latoura je podobně komplexní a mnohvrstevnatá jako svět, který se snaží zkoumat.

Od doby prvních prací v oboru se přístup STS a ANT k vědě, technice, přírodě a společnosti rozšířil i na pole původně poměrně vzdálené jako jsou například studia identit, moci nebo umění (jde zejména o výzkumy inspirované actor-network theory). Tímto rozšířením a celkovou inspirativností ovlivnil v podstatě celou vědní disciplínu – sociologii. V této práci budou analyzována tři díla, na kterých bude ukázáno, proč k tomuto ovlivnění došlo (usazení na místo protějšku sociologie) a která témata tvoří páteř tohoto vědního oboru. Prvním z textů je esej *We have never been modern* z roku 1993, která aplikuje teoretické a metodologické přístupy vědních studií na jeden ze základních pojmů sociologického slovníku – modernitu (moderní vědu, tím i sociologii jako takovou). Aplikuje přístupy rozpracované v dřívější práci; v metodologicko-teoretické příručce *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*, která vyšla v roce 1987. Konečně v roce 2000 píše Latour bilanční článek, ve kterém se snaží shrnout dosavadní přínos STS sociologii hlavního proudu a

završuje tak (z našeho zúženého pohledu) trilogii prací rámuující vývoj této větve sociologického uvažování o vědě a technice.

II.

Ústředním tématem objevujícím se v analyzovaných pracích Bruno Latoura je samozřejmě vztah přírody a společnosti. Nezřetelněji je toto téma oddělení společnosti od přírody (potažmo sociálních a přírodních věd) rozpracováno v eseji *Nikdy jsme nebyli moderní*. Ústředním argumentem eseje je, že takovéto dělení je svrchovaně moderním výkladem světa, který je potřeba v duchu Latourem navrhované ne-moderní ústavy překonat. Ne úplně zrušit, ale zachovat to, co je hodnotné a na druhou stranu obohatit o vlastní perspektivu ne-moderního chápání sejetí přírody-kultury.

Celá kniha přirozeně už podle svého názvu neustále obchází kolem slova moderní. Modernita, modernost je podle Latoura stavěna do protikladu k archaické a nehybné minulosti, a tím se artikuluje spor Starých a Moderních (ke kterým se později přidávají postmoderní). Modernita sama sebe chápala jako moderní proto, že zavedla dvě praxe – praxi očišťování a praxi bujení. Očišťování dvou ontologických zón – na jedné straně zónu lidí a na druhé straně zónu ne-lidských jsoucen. Praxe bujení poté vytváří hybridy přírody a kultury. Tyto praxe byly kodifikovány v moderní ústavě (oddělena reprezentace věcí – věda; od politiky, která je reprezentací subjektů), kterou Latour popisuje na příkladu sporu o dělbu vědeckých a politických mocí mezi Boylem (proti chápání politiky a vědy jako oddělené) a Hobbesem (pro oddělení vědy od politiky).

Moderní ústava umožňuje bujení hybridů a zároveň jejich existenci popírá. Lze říci, že moderní ústava se zhroutila pod svou vlastní tíhou. Už nemohla unést množení dalších hybridů (např. ozónová díra, ekologické problémy industriální modernosti). Je proto potřeba přijít s ne-moderní ústavou, která by zachovala všechny výhody moderního dualizmu, ale bez ilegálnosti kvaziobjektů a zároveň zachovala všechny výhody předmoderního monismu, což znamená nadále nerozlišovat vědění a moc. Jedině takto je možné podle Latoura zachovat věrnost osvícenství bez modernity.

Vždy šlo totiž o nárok moderního západního rozumu na sebepercepci společnosti jako moderní – jako kvalitativně odlišnou od společností tradičních, které jsou ve stádiu před – moderním. Toto je však nadále neudržitelné, pokud si uvědomíme, že moderní společnosti nikdy nebyly tak úplně moderními, jak si to o sobě myslely¹. Jelikož se touto změnou perspektivy moderní společnosti

¹ Latour dává za příklad Durkheimem konceptualizované rituály (ne-moderních společností), kdy společnosti promítaly své sociálních kategorie do přírody. Modernita to dělala taky, jenom si myslela, že to nedělá.

v ničem neliší od jiných společností, je Latourův požadavek jasný (podobně jako u kritických antropologů) – zkoumejme i moderní svět antropologicky. Nechejme antropology vrátit se z tropů. Jedná se však o antropologii symetrickou. Symetrická antropologie odmítá studovat odděleně přírodu a společnost. Naopak se staví do středového bodu, ze kterého bude schopna pozorovat zároveň příspěvky ne-lidských i lidských aktérů. Jde o způsob, jakým lze zkoumat přírodu a kulturu dohromady bez jakéhokoli předělu.

III.

Otázkou po způsobu zkoumání, se dostáváme k další Latourově práci. K metodologické příručce *Science in action*, která eseji Nikdy jsme nebyli moderní předcházela (pro potřeby této práce je však řazena jako druhá). V této knize odložil představitel sociálního studia vědy velké pojmy a klasické kategorie metavědy a pustil se do „etnografií laboratorního života“. Pustil se nikoli do pitvání toho, co učí Metoda, nebo do formulování toho, jak by věda měla vypadat, ale do detailních „etnografických popisů toho, co na konkrétním místě a v konkrétním čase dělají jednotliví aktéři vědy (Konopásek et al, 1999: 363). Tím detailním popisem jsou myšleny tzv. black box² – tedy černé skříňky, které nahrazují stálé (metafyzické) substance (Harman, 2009: 55). Jedná se o produkty např. hotové vědy – to znamená výsledek sporů, kontroverzí a vzájemného působení velkého množství aktantů. Tyto černé skříňky nejsou věčné, může dojít k jejich znovuotevření a přezkoumávání (stejně jako to Latour dělá v popisované eseji s modernitou). Latour navrhuje zkoumat vědu v akci, vědu za chodu, která ještě nevznikla; tedy studovat myšlenku od jejího počátku po uzavření do černé skříňky. Ideální je zabývat se spory a kontroverzemi, které provázejí buď vznik černé skříňky (sledujeme alternativní možnosti, kdy ještě nikdo nevyhrál – viz text o obchvatu Plzně, Konopásek et al. 2008) nebo její neusazení do černé skříňky a proč (viz Collins, 1998). Nebo spory o otevírání některých černých skříněk. Jelikož se fakta (pravda, lež), černé skříňky konstruuji vždy kolektivně je potřeba do procesu sledování zahrnout všechny aktéry a interakce, jež se podílí na jejich vzniku³ (Latour, 1987).

IV.

S touto teoretickou a metodologickou perspektivou a vědomím dosavadního vývoje vědních studií ve vztahu k sociálním vědám píše Latour v roce 2000 bilanční a shrnující článek: *Když věci vrací úder: Co mohou sociálním vědám přinést vědní studia*. Latour se v něm snaží identifikovat právě místy

² Black box je metafora vypůjčená z kybernetiky. Nevyplatí se u ní neustále znovu opakovat, co všechno černá skříňka je a jak vznikla – jsou důležité jen vstupy a výstupy.

³ Samozřejmě jde o lidské i nelidské aktéry, kterým je ovšem potřeba dát hlas, které mohou mít mluvčího, jako v případě kvasinek jím byl Louis Pasteur (srov. Latour, 1999)

nejasný příspěvek STS k hlavnímu proudu sociálních věd. Opět zde probírá téma vztahu společnosti (sociálních věd) a přírody (přírodních věd). Zároveň se však vyslovuje pro nutnost rozšiřovat výzkum sociálních věd mimo oblast toho, co bylo dosud považováno za sociální. Latour v tomto článku také odmítá praxi „nahrazování“ (toto téma se objevuje už v *Science in action*), které spočívá například v tom, že náboženství bylo v sociálních vědách vnímáno jako falešný objekt, jež je potřeba nahradit pravými objekty společnosti, které náboženství zakrývá – mocenské poměry apod. Tím ovšem podle Latoura dochází k likvidaci objektu. Pojetí sociálních věd v tomto duchu poté vede k situaci, kdy vědec nebere subjekty výzkumu vážně (přesněji to, co říkají) a odhaluje nevědomou motivaci (manipulaci) jeho jednání skrytou strukturou, přičemž výzkumník je v tomto odhalování dostatečně kompetentní. Po vzoru přírodních věd, které nechávají subjektům výzkumu širokou možnost namítat („objektovat“), by i sociální vědy měly postupovat s jakousi „sociologickou obezřetností“. To znamená nechat namítat (nechat aktivní, neposlušné, angažované) subjekty svých výzkumů, nenechávat stranou ne-lidské aktéry a spolu s přírodními vědci si uvědomit, že hybridní povaha věcí je v praxi už dávno sjednotila (to Latour ukazuje již v knize - *Nikdy jsme nebyli moderní*). Končí tak s konstatováním, že místo STS ve vztahu k sociologii je tam, kde vědy jako psychologie nebo demografie mají svůj protějšek v přírodních vědách. STS má působit jako protihráč, protějšek sociologie a tím jí nutit k opatrnosti, ostražitosti a přiznání si krajní hybridnosti vlastních témat (Latour, 2000).

V.

Bruno Latour před nás svou teorií staví neredukovatelnou složitost a komplexnost ne-moderního světa. Zároveň s tímto nám však otevírá fascinující svět spojený s touto perspektivou. Řekněme tedy na závěr, že pravděpodobně nebudeme s Latourem v rozporu, pokud splníme několik základních kritérií, které jsou zároveň jednotící linií prací analyzovaných v tomto textu. Nebudeme v rozporu, budeme-li věrni ne-moderní ústavě. To znamená, že nebudeme oddělovat přírodu a společnost, jelikož všechna fakta, pravdy, lži, přístroje a nástroje, které používáme, jsou vytvořeny společným působením našich společností-kultur. Budeme tyto přírody-kultury zkoumat symetrickou antropologickou (etnografickou) metodou, kdy budeme sledovat kontroverze, rozpory, myšlenky a alternativní výklady následně uzavřené v černých skříňkách. A nebudeme také v rozporu, pokud budeme naslouchat i ne-lidským aktérům, tedy věcem, které se vždy nějak dělají ve shromážděních a vyjednáváních (viz část o etymologii slova, Latour, 2000). Takovýmto způsobem mohou vědní studia zaujmout své postavení – být inspirativním protějškem hlavního proudu sociologie.

Použitá literatura

COLLINS, H. M, PINCH, T. J. Edible knowledge: The chemical transfer of memory“ in. COLLINS, H. M, PINCH, T. J. (1998): *The Golem: What everyone should know about science*. Cambridge: Cambridge University Press – kapitola 1: „, str. 5-26

HARMAN, Graham. (2009). *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics*. Melbourne: Anamnesis. 258 s. ISBN 9780980544060.

KONOPÁSEK, Z; STÖCKELOVÁ, T; ZAMYKALOVÁ, L. (2008): Making pure science and pure politics: On the expertise of bypass and the bypass of expertise. *Science, Technology, & Human Values*, 33 (4): 529-553

KONOPÁSEK, Zdeněk. (1999) *Otevřená minulost: autobiografická sociologie státního socialismu*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 371 s. ISBN 8071847550.

LATOUR, Bruno (1999): Pandora's hope: Essays on the reality of science studies. Cambridge: Harvard University Press, kapitoly 4 a 5 (113-173)

LATOUR, Bruno. (1987). *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 274 s. ISBN 0674792912.

LATOUR, Bruno. (2002). Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést "vědní studia". *Biograf* (29): 41 odst.

LATOUR, Bruno. (2003) *Nikdy sme neboli moderní: esej o symetrickej antropológii*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 197 s. ISBN 8071495956.

TURNER, Bryan S. (2009) *The new Blackwell companion to social theory*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell, xvii, 618 p. ISBN 9781405169004.